

UNIVERSITY OF SWAZILAND
FINAL EXAMINATION PAPER – MAY 2011
B A DEGREE

TITLE OF PAPER: INTRODUCTION TO THE GRAMMAR OF A
SECOND LANGUAGE (SOUTHERN SOTHO)

COURSE NUMBER: AL304/304 IDE

TIME ALLOWED: THREE HOURS

INSTRUCTIONS:

1. ANSWER ALL THE QUESTIONS.
2. LINGUISTIC EXPRESSIONS AND
FORMALISMS SHOULD BE USED
WHEREVER APPROPRIATE.
3. MARKS WILL BE DEDUCTED FOR
UNTIDY WORK, WRONG SPELLING AND
-UNGRAMMATICAL SENTENCES AND
EXPRESSIONS.
4. ALL EXAMPLES SHOULD BE GLOSSED.

TOTAL MARKS: 100

**THIS PAPER IS NOT TO BE OPENED UNTIL PERMISSION HAS
BEEN GRANTED BY THE INVIGILATOR.**

POTSO 1

Qetella dipolelo tsena. O ngole dinomoro le dikarabo feela.

1. Lebitso la ka ke
2. Fane ya ka ke
3. Ke dula
4. Ke ithuta
5. Ke dula le
6. Ha ke qeta ho ithuta, ke tla
7. Batswadi ba ka ba dula
8. Mme o sebetsa
9. Ntate ha a
11. Dilemo tsa ka ke
12. Ke tsoha
13. Ke kena yunivesithi ya
14. Ke ya yunivesithi ka
15. Ke qetile ho ithuta sekolong
16. Ke bapala
17. Mafellong a beke ke rata
18. Ke reka dijo tsa ka
19. Ke rata ho mamela
20. Lapeng ke

[20 marks]

(Maraka e le nngwe karabong e nngwe le e nngwe/1 mark for each answer)

POTSO 2

Ngola pale e le nngwe ka se seng sa dihloho tse latelang. Pale ya hao e tshwanetse ho ba le mantswe a 250 - 300.

- a) Ke rata ho
- b) Motho eo ke a mo hlomphang haholo
- c) Bophelo ba basebetsi ba Matsapha
- d) Batho bohle ba hloka ditokelo tsa bona.
- e) Ngola pale ya setshwantsho sena.



[20 marks]

POTSO 3

Bala pale e latelang mme o arabe dipotso tsa yona.

Mantswe a matjha

bahlahlobi - examiners	-boheha - look
dikelellong - understanding	esitana le – even
futsanehileng - poor	kgau - award
lekgetho - tax	maemo - conditions
maiketsetso - homemade	manyolo – compost, manure
modulo - nectar	-neha – give
-ntsha - take out	-nwesetsa - water
paballo - care	phahameng – high, raised
-podisa - to cause to rot	-rorisa - praise
tlhaho - nature	

Robert Mazibuko - Monna wa difate

Robert Mazibuko o ne a tsejwa ka “Monna wa Difate”. Lebaka la hona ke hobane o ne a rata naha mme a ruta batho ba bangata mokgwa wa ho jala difate le dimela. Eo ke karolo ya pale ya bophelo ba hae – ka thuto ya hae le ho hola ha hae. Pale ena e ngotswe ka mantswe a hae.

- 5 Re ne re le bashanyana ba robedi. Ke ne ke le wa bone mme ke nna ya ileng a batla ho tswela pele le dithuto tsa ka. Ba bang bona ba ile ba feila ho Kereiti 4 mme yaba ba ilo sebetsa Kgauteng hore ba fumane tjehelete mme ba lefe lekgetho. Ka matsatsi ana ho ne ho ntshwa lekgetho la dintja, matlo esitana le la batho. Hape o ne o tshwanela ho boheha hantle mme diaparo di
- 10 ne di bitsa tjehelete e ngata. Ke ile ka tshwanela ho sebetsa hore ke ithekele diaparo.

- Ka selemo sa 1910 baevangedi ba Methodist ba ile ba qala sekolo sebakeng sa motse wa ntate, Spionkop, mme ba hira mosuwe ya neng a re ruta ABC. Ke ile ka qala sekolo teng. Empa hang batswadi ba ka ba ile ba utlwa ka tulo
- 15 e bitswang Driefontien, e neng e rekilwe ke bathobatscho. Ba ne ba ahile dikolo moo hore bathobatscho ba tsebe ho fumana thuto e phahameng. Ka hoo batswadi ba ka ba ile ba faella moo. Ntate o ile a sebetsa polasing ya lebeso mane Gauteng.

- Ha ke qala ho kena sekolo sa Driefontein ka 1915, ke ile ka fumana hore
- 20 bana ba ne ba sebetsa jareteng jwalo ka karolo ya dithuto tsa bona. Ke ne ke na le lerato la mobu ho tloha ke sa le monyane ha ke le hae leha ke le sekolong sa Spionkop. Jwale ke ile ka tswela pele. Ke hopola hore bahlahlobi ba ne ba hlola ba rorisa jarete ya ka. Ke ile ka pasa mme ka fumana lengolo la ho tloha sekolong, mane Driefontein. Lena e ne e le lona
- 25 feela maemo a hodimo ao o neng o ka tswa ka lona dikolong tsa Natala. Ke ile ka ya sekolong sa botitjhere sa St. Francis, mane Marianhill ka 1928.

- Ke ile ka ithuta tlasa Moruti Ntate Bernard Huss, eo e neng e le mosuwe wa tsa temo. Ke leboha haholo ha ke ile ka kopana le yena hobane o ile a nthuta dintho tse ngata. O ne a kgolwa hore batho bohle ba tshwanetse ho ruteha –
- 30 eseng dikelellong feela empa mmeleng ya bona. Ka hoo sekolong sena ba

ne ba re ruta ho lokisa ditulo, diboroto tsa tjhoko le dikgalase tsa difesetere. Ba ile ba re ruta ho thusa setjhaba ka ho aha matlwana le ho jala dijarete tsa meroho.

- 35 Moruti Huss o ile a boela a re ruta ho jala ka manyolo a maiketsetso e leng seo re neng re se etsetsa hae re sa tsebe le se bolelwang ka lentswe “organic”. Empa mokgwa wa hae o ne o hlophisitswe hantle mme ke ile ka qala ho o rata haholo. Moruti Huss o ne a sa dumele tabeng ya ho sebedisa dikhemikhale le manyolo a Sekgoa ho etsa hore meroho le dimela di hole. O ile a re ruta hore di bitsa tjelete e ngata haholo, hape di senya tlhaho. Bakeng sa hona, o ne a
- 40 dumela tshebedisong ya manyolo a podisa a etswang ka dintho tsa tshwanang le ditlhaku, jwang le dijo tse lahlwang.

- Ka hora ya bobedi, mesuwe kaofela e neng e ithuta moo e ne e ya dijareteng tsa yona. Morutwana ka mong o na a tshwanela ho ba le jarete hore a bontshe seo a tla se etsa hore a pase. Bolemi, ho sebetsa jareteng le ho jala difate e ne e
- 45 le dintho tse mading a ka ha ke le monyane. Ke ne ke ipolella hore ke mpho feela e tswang mahodimong. Sister Glenantia, eo e neng e le mosuwe wa ka wa selemo sa bobedi sekolong, o ile a ehlwa hona mme a nneha mosebetsi wa ho hlokomela jarete ya dipalesa ya sekolo sa St Francis. Jwale ke ne ke hlaola mme ke boela ke nweletse dipalesa.

- 50 Ho sebetsa haufi le tlhaho, ho ile ha etsa hore ke e rate haholo. Ke ne ke bona ka moo dikokwanyana di ratang dipalesa le ka moo dinotshi di tlang ho tla bokella tshwekere tsa tsona le ka moo dinonyana di neng di tlo nwa lero le tshwekere dipaleseng tse kgolo.

- 55 Robert Mazibuko o ile a hlokahala ha a le dilemo tse 90. Bophelong ba hae, o ile a ruta batho ba bangata ka naha. O ile a ba bontsha hore ha e hlokometswe hantle, e ka fepa le batho ba futsanehileng. O ile a sebedisa mokgwa wa monyolo a podisa o neng o sa tsejwe hantle hohle Afrika Borwa leha a ne a dutse nako e telele Edendale, Pietermaritzburg..

- 60 Robert o ile a hapa dikgau tse ngata ka mosebetsi wa hae. Ka 1991 o ile a hapa Durban Environmental Week Award bakeng sa mosebetsi wa hae paballong ya tlhaho. Ka 1993 o ile a hlola Green Trust Award mme ka Tshitwe 1993 a hlola Department of Environmental Award.

ne ba re ruta ho lokisa ditulo, diboroto tsa tjhoko le dikgalase tsa difesetere. Ba ile ba re ruta ho thusa setjhaba ka ho aha matlwana le ho jala dijarete tsa meroho.

- 35 Moruti Huss o ile a boela a re ruta ho jala ka manyolo a maiketsetso e leng seo re neng re se etsetsa hae re sa tsebe le se bolelwang ka lentswe “organic”. Empa mokgwa wa hae o ne o hlophisitswe hantle mme ke ile ka qala ho o rata haholo. Moruti Huss o ne a sa dumele tabeng ya ho sebedisa dikhemikhale le manyolo a Sekgoa ho etsa hore meroho le dimela di hole. O ile a re ruta hore di bitsa tjelete e ngata haholo, hape di senya tlhaho. Bakeng sa hona, o ne a
- 40 dumela tshebedisong ya manyolo a podisa a etswang ka dintho tsa tshwanang le ditlhaku, jwang le dijo tse lahlwang.

- Ka hora ya bobedi, mesuwe kaofela e neng e ithuta moo e ne e ya dijareteng tsa yona. Morutwana ka mong o na a tshwanela ho ba le jarete hore a bontshe seo a tla se etsa hore a pase. Bolemi, ho sebeta jareteng le ho jala difate e ne e
- 45 le dintho tse mading a ka ha ke le monyane. Ke ne ke ipolella hore ke mpho feela e tswang mahodimong. Sister Glenantia, eo e neng e le mosuwe wa ka wa selemo sa bobedi sekolong, o ile a eellwa hona mme a nneha mosebetsi wa ho hlokomela jarete ya dipalesa ya sekolo sa St Francis. Jwale ke ne ke hlaola mme ke boela ke nwešetse dipalesa.

- 50 Ho sebeta haufi le tlhaho, ho ile ha etsa hore ke e rate haholo. Ke ne ke bona ka moo dikokwanyana di ratang dipalesa le ka moo dinotshi di tlang ho tla bokella tshwekere tsa tsona le ka moo dinonyana di neng di tlo nwa lero le tshwekere dipaleseng tse kgolo.

- 55 Robert Mazibuko o ile a hlokahala ha a le dilemo tse 90. Bophelong ba hae, o ile a ruta batho ba bangata ka naha. O ile a ba bontsha hore ha e hlokometswe hantle, e ka fepa le batho ba futsanehileng. O ile a sebedisa mokgwa wa monyolo a podisa o neng o sa tsejwe hantle hohle Afrika Borwa leha a ne a dutse nako e telele Edendale, Pietermaritzburg..

- 60 Robert o ile a hapa dikgau tse ngata ka mosebetsi wa hae. Ka 1991 o ile a hapa Durban Environmental Week Award bakeng sa mosebetsi wa hae paballong ya tlhaho. Ka 1993 o ile a hlola Green Trust Award mme ka Tshitwe 1993 a hlola Department of Environmental Award.

A. DIPOTSO TSA KUTLWISISO

1. Ntate Mazibuko o ile a bitswa “Monna wa difate” hobaneng? (2)
2. Mona ke dibaka tseo Ntate Mazibuko a neng a dula teng bophelong ba hae. O ile a etsang dibakeng tsena? Qetella lenanetafole lena.

Sebaka	Seo o se entseng teng
Spionkop	
Driefontein	
Marianhill	
Pietermaritzburg	

- (4)
3. Batswadi ba hae ba ile ba falella Driefontein hobaneng? (2)
4. Ntate Huss o ile a dumelang ka:-
- thuto
- temo (6)
5. Hobaneng Ntate Mazibuko a ne a rata ho sebetsa haufi le tlhaho? (3)
6. Ntate Mazibuko o ile a hapa dikgau di feng? (3)

[20]

B. DIPOTSO TSA PUO

1. Can you say how these words are made up and what they mean in English. We have done the first one for you: •
- a. tsejwa (mola 1)
- from: tseba (to know) + wa + palatalisation b> jw
- b. ithekele (mola 9) (4)
- c. nthuta (mola 27) (3)
- d. ipolella (mola 43) (3)
2. Give the meaning of “boela” in the following sentences. (1)
- Moruti Huss o ile a boela a re ruta ho jala ka manyolo a maiketsetso....
- (mola 32)
- Jwale ke ne ke hlaola mme ke boela ke nweletse dipalesa. (mela 46 & 47)
3. Can you say what verbs these nouns come from?
- a. temo (mola 27)
- b. dikelellong (mola 29)
- c. tlhaho (mola 37)

d. paballong (mola 59) (4)

4. Can you explain what this means? (2)

Hape o ne o tshwanela ho boheha hantle mme diaparo di ne di bitsa tjhelete e ngata. (mela 9 & 10)

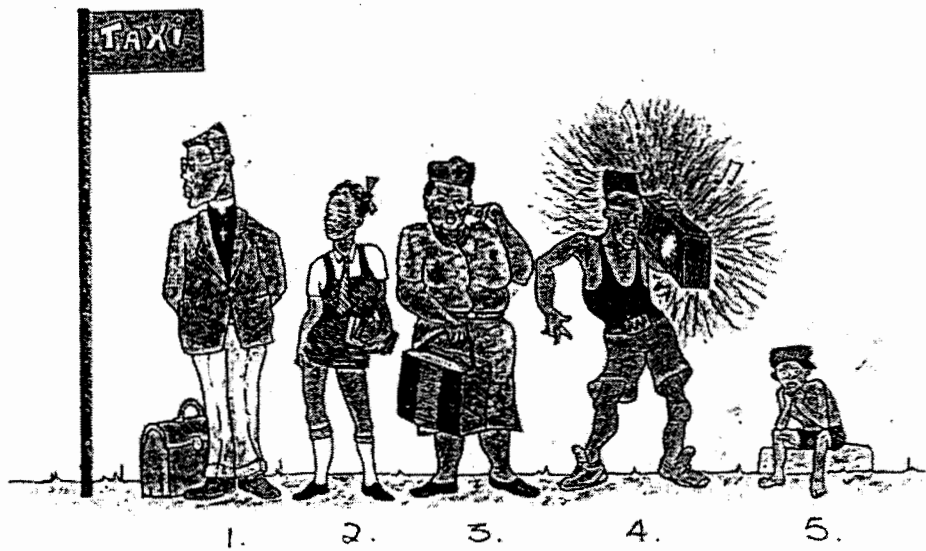
5. Can you say what mood these verbs are in and why?

Ba ilo sebetsa Kgauteng hore ba fumane tjhelete mme ba lefe lekgetho.
(mela 7 & 8) (3)

[20]

POTSO 4

Sheba setshwantsho sena mme o arabe dipotso tse tsamayang le sona.



1. Lekanya mabitso ana le nomoro ya motho ya hlalositsweng setshwantshong.

moshanyana

mooki

ngwana wa sekolo

moruti

mohlankana (5)

2. Qetella lenanetafole lena.

Mabitso a batho	Moo ba yang teng (5)	Ba tla etsang? (10)
moshanyana		
mooki		
ngwana wa sekolo		
moruti		
mohlankana		

[20]